

Pyhän maan oikeita eläimiä esittelevä sivu Bernhard von Breydenbachin teoksesta "Peregrinatio in terram sanctam" (Mainz 1486). Erhard Reuwickin puupiirros.

Seraffa

Cocodrillus

Capre de India

Unicornus

Camelus

Salemandra

Non constat de noie

Yksisarvisella on pitkä historia

Luonnontieteellisessä museossa Helsingissä on lähes metrin mittainen ”yksisarvisen sarvi”.

PEKKA VALTONEN

ANTIIKIN KREIKASSA vallitsi käsitys, että yksisarvinen, hevosta, kaurista tai antilooppia muistuttava eläinlaji oli todella olemassa ja kotoisin Intiasta, joka kreikkalaisille edusti kaikkea tuntematonta Aasiaa. Yksisarvinen ei siis ollut kreikkalaisille mytologinen olio, vaan osa luontoa. Luultavasti tämä kreikkalaisten käsitys periytyi myöhemmän ajan eurooppalaisille.

Ero todellisen ja mytologisen olennon välillä on olenainen. Keskiajan ja uuden ajan alun taiteessa voitiin hyvin kuvata mytologisia hahmoja, mutta kun kohteena oli yksisarvinen, oltiin tavallaan todellisuuskäsityksen puitteissa. Samalla tavoin löytöretkien alkaessa uskottiin todella, että uusilla, tuntemattomilla mailla asusti esimerkiksi monopodeja, yksijalkaisia ihmisiä. Se, että kukaan ei ollut (vielä) nähnyt yksisarvista, antoi tietenkin mielikuvitukselle siivet eikä estänyt liittämästä yksisarviseseen kaikenlaisia uskomuksia.

YKSISARVINEN RAAMATUSSA

KRISTITYSSÄ EUROOPASSA yksisarvisen todellisuus selittyy osin myös sillä, että otus mainitaan useasti Raamatun joissakin käännöksissä, joissa hepreankielisen alkutekstin ”re'em” on tulkittu yksisarviseksi. Näin oli esimerkiksi latinankielisessä ”Vulgatassa” tai englantilaisessa niin sanotussa ”Kuningas Jaakon Raamatussa” (1611). Keskiajan ja uuden ajan alun Raamatun-tulkintahan oli aika lailla kirjaimellinen, eikä Raamatun sanaa sopinut epäillä.

Yksisarvista kuvataan muun muassa Jobin kirjassa (39: 9–12): eläin on vahva, mutta se ei suostu palvelemaan ihmistä ja asettumaan auran tai äkeen eteen. Suomalaisessa Raamatussa puhutaan tässä ja muissakin yhteyksissä villihärästä. Psalmissa 92: 11 esimerkiksi sanotaan, että ”[m]inun voimani kohoaa kuin villihärän [lue: yksisarvisen] sarvi” – myös suomalaisessa laitoksessa sarvi on tässä yksikössä.

KIINALAINEN SARVIKUONO

ANTIIKIN KREIKKAAN ja juutalaisuuteenkin käsitys yksisarvisesta on hyvinkin tullut idästä. Yksisarvinen tunnetaan niin Mesopotamian ja Indus-virran kulttuureista

kuin muinaisen Persian, Kiinan ja Japaninkin mytologioista. Eläimen ulkomuodossa on toki kuvauksissa paljon eroja. Esimerkiksi persialaisissa korkokuvissa yksisarvinen kuvataan usein siivekkäänä ja enemmän härkää kuin hevosta muistuttavana. Joskus taas olento muistuttaa pukkia pujopartoineen.

Myös kiinalaisessa traditiossa yksisarvinen on joskus siivekäs. Joskus se taas kuvataan suureksi ja paksujalkaiseksi, jolloin ei ole täysin varmaa, kuvataanko todellisuudessa sarvikuonoa. Olisiko niin, että käsitys yksisarvisen parantavasta voimasta siirtyi kiinalaisessa kansanperinteessä koskemaan sarvikuonon sarvea? Tai kenties toisinpäin: koska sarvikuonon sarvella uskottiin olevan parantavia ominaisuuksia, niitä oli todennäköisesti myös toisen yhtä sarvea kantavan otuksen sarvessa.

PERIVIHOLLISET YKSISARVINEN JA LEIJONA

KESKIAJAN LÄNTISESSÄ KUVASTOSSA yksisarvinen aletaan esittää yhä selvemmin hevosta muistuttavana, joskin hieman pienempänä ja yleensä sorkka- eikä kavioeläimenä. Sen häntä oli joskus hevosen jouhiehäntä, joskus taas nautan häntää muistuttava, ja usein sillä oli leuan alla pukinparta. Koostaan huolimatta yksisarvinen oli kuitenkin väkivahva ja niin nopea, ettei metsästäjällä ollut mahdollisuuksia saada sitä kiinni. Ajatus olennon saalistamisesta kuitenkin eli, sillä keskiajan keittokirjoissa saattoi olla mukana reseptejä yksisarvisen valmistamiseen parhaimmalla tavalla.

Eurooppalaisissa käsityksissä yksisarvinen alkoi edustaa myös puhtautta ja sitä kautta parantavaa voimaa. Puhtauteen liittyi se, että yksisarvinen kuvattiin yhä useammin valkoiseksi. Jos käärme tai jokin muu oli myrkyttänyt kaivon tai lähteen, yksisarvisen tarvitsi vain kastaa sarvensa veteen, jolloin se puhdistui myrkyttömäksi. Koska kysyntää oli, markkinoille ilmaantui tietysti myös jauhettua yksisarvisen sarvea tai siitä tehtyjä juomasarvia.

Vaikkakin puhdas, yksisarvinen oli kuitenkin kesytön ja villi, ja sen saattoi siksi kesyttää vain toinen puhdas olento – neitsyt. Jos metsästäjä halusi saada yksisarvisen saaliikseen tai vangittua, ainoa keino oli johdattaa se neitsyen eteen. Silloin hurja eläin muuttui lauhkeaksi kuin lammas ja saattoi nukahtaa pää neidon syliin.

Elisabet II:n vaakunan Skotlannissa käytettävä muoto, jossa yksisarvinen on vasemmalla ja kantaa päässään kruunua. Englannissa käytettävässä muodossa Skotlannin yksisarvinen on oikealla ja ilman kruunua.

Joissakin versioissa neidon edellytettiin paljastavan rintansa eläimen rauhoittamiseksi.

Taiteessa yksisarvinen alkoikin esiintyä usein neito-kaisen kanssa. Käsitykset yksisarvisen jaloudesta, puhtaudesta ja voimasta olivat tietenkin hyvin lähellä keskiajan ritariuden ihanteita. Ja kuten yksisarvisen, pelottoman ritarinkin saattoi parhaiten kesyttää kaunis ja siveä neito. Kristillisessä perinteessä tämä asetelma rinnastui Jeesukseen, joka nosti puhtauden ja voiman sarven ihmiskunnan pelastukseksi mutta löysi rauhan ja levon äitinsä, Neitsyt Marian sylissä.

Heraldiikkaan yksisarvinen sopi ominaisuuksiensa puolesta hyvin, ja olivathan vaakunoissa kuvitteelliset olennot – gryyfit, kimeirat, pegasokset ja kaksipäiset kotkat – muutenkin tavallisia. Esimerkiksi Skotlannin kuningaskunta omaksui yksisarvisen vaakunaeläimekseen 1300-luvun lopulla. Paitsi että jalous, puhtaus ja voima olivat jo sinänsä mieluisia epiteettejä, tärkeimpänä syynä oli ilmeisesti se, että vihollismaassa Englannissa oli aiemmin valittu vaakunaeläimeksi leijona. Yksisarvisen ja leijonan ajateltiin nimittäin olevan toistensa perivihollisia. Kun Skotlannin ja Englannin kuningaskunnat yhdistyivät vuonna 1707 Iso-Britanniaksi, kruunun tunnuseläimiksi tulivat niin leijona kuin yksisarvinenkin.

KURIOSITEETTİKABINETTIEN ERIKOISUUS

UUDEN AJAN ALKUPUOLELLA Euroopan ruhtinashoveissa ja niiden esimerkkiä seuraten myös varakkaisissa porvarispiireissä tulivat muotiin niin sanotut kuriositeettikabinetit tai ihmeiden huoneet (”Wunderkammer” tai

”Kunstammer”), joihin kerättiin kaikkea mahdollista erikoista ja harvinaista, luonnon muovaamaa tai ihmisen tekemää. Tällaisia nykytermein kai ”exoticaksi” kutsuttuja kokoelmia oli koottu aiemminkin, mutta 1500- ja 1600-luvulla keräily nousi uudelle tasolle. Löytöretket ja lisääntyvät kaukopurjehdukset antoivat keräilyyn entistä paremmat mahdollisuudet.

Kuriositeettikabinetit saattoivat sisältää melkein mitä tahansa, vaikkapa täytettyjä eläimiä, eläinten ja ihmisen luita ja luurankoja, kotiloita, koralleja, meripihkaa, outoja tavaroita ja asusteita kaukaisista maista, pyhäinjäännöksiä, pienoismalleja ja miniatyyreja, soittimia, kelloja ja muita mekaanisia kojeita, taide-esineitä ja harvinaisia kirjoja ja käsikirjoituksia. Kokoelmien tarkoitus oli ennen muuta hämmästyttää ruhtinaan vieraita, mutta erikoisuuksien kerääminen ja luokittelu heijasteleli myös aikakaudella kehkeytymässä ollutta käsitystä, että kaikki tieto oli tärkeää.

Yksi suosituimmista ja halutuimmista esineistä kabinetteihin oli yksisarvisen sarvi. Parhaimmilla keräilijöillä niitä saattoi olla useitakin, vaikka ne olivat tavattoman kalliita. Sarvia hankittiin toisilta keräilijöiltä, Frankfurtin vuotuisilta syysmessuilta tai vaikka Augsburgissa toimineen suurkauppiaan Philipp Hainhoferin (1578–1647) ”tavaratalosta”. Hainhoferin päätuote oli italialainen silkki, mutta hän toimitti tilauksesta melkein mitä vaan, rotuhevosista musikantteihin ja taiteesta vieraiden maiden erikoisuuksiin. Hyvällä syyllä voi olettaa hänen myyneen myös yksisarvisen sarvia. Kun Venäjän tsaari Fjodor I – Iivana Julman poika – kantoi kruunajaisissaan vuonna 1584 yksisarvisen sarvea, joka oli ostettu 7000 hopeamarkalla Augsburgista, se oli mitä todennäköisimmin peräisin Hainhoferilta.

Tanskalainen lääkäri, luonnon- ja kielientutkija ja protoarkeologi, itsekin merkittävä kuriositeettien keräilijä Ole Worm eli Olaus Wormius (1588–1654), osoitti 1630-luvulla, että ”Kunstammerien” yksisarvisen sarvet olivat pohjoisilla vesillä elävien sarvivalaiden (Monodon monoceros) syöksyhampaita. Valaanpyytäjät Tanskalle kuuluneista Grönlannista, Islannista, Fär-saarilta ja Norjasta olivat keksineet erinomaisen lisäänsion mahdollisuuden. On epäselvää, oliko Tanskan kuningashuoneella osuutta syöksyhampaiden välittämisessä markkinoille.

Wormiuksen paljastus ei kuitenkaan sanottavasti vähentänyt yksisarvisen sarvien kysyntää, koska sellainen nyt kuului olla arvonsa tuntevassa kokoelmassa. Lisäksi sarven parantaviin ominaisuuksiin haluttiin edelleen uskoa.

Luonnontieteellisessä museossa Helsingissä roikkuu katosta sarvivalaan luuranko. Kun katsoo sen lähes metrin mittaista, suoraa ja kauniisti kierteistä ”sarvea”, ei ihmetytä lainkaan, että syöksyhammasta on pidetty aitona yksisarvisen sarvena.

Populaarikulttuurissa yksisarvinen elää ja voi hyvin edelleen, mutta sellaisena kuin se oikeasti onkin, sympaattisena satuhahmona, kuten vaikkapa ”My Little Pony” -leluhahmoissa. Mutta on maailmassa yhä niitäkin, jotka uskovat kirjaimelliseen Raamatun-tulkintaan ja yksisarvisen (menneeseen) olemassaoloon (ks. esim. sivusto answersingenesis.org).

Kirjoittaja on FT, dosentti, tutkija ja tietokirjailija.